

УДК 378.016 : 821.161.2'271

Зайцева І.В.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

На початку третього тисячоліття, в час глобальних змін у соціально-економічному розвитку Української держави, гуманістичні принципи повинні залишатися одними з найважливіших ціннісних пріоритетів вітчизняної педагогіки. Основною ж концептуальною ідеєю освіти, на наш погляд, повинна стати парадигма, за якою вища школа XXI століття в Україні – це насамперед школа полікультурного виховання, культурного самовизначення і самореалізації особистості, де кожній молодій людині створені всі умови для оволодіння базовою культурою, серцевиною якої є духовні цінності українського народу і світової цивілізації. Адже саме сьогодні всі галузі економіки, державні органи потребують спеціалістів, які поєднують високий професіоналізм з духовністю, сумлінням, людинолюбством.

В умовах переорієнтації суспільства на духовні цінності зростає значимість культурологічного компонента професійної освіти. Сучасна модель фахівця передбачає розвиток творчого потенціалу особистості, виховання сміливості думки, впевненості у своїх силах, здатності генерувати нові ідеї, формування потреби у творчому способі життя. Це, у свою чергу, сприятиме виробленню умінь здійснювати системний аналіз проблемної ситуації; вмінню виявляти протиріччя і цілеспрямовано вирішувати їх, приймаючи нестандартні рішення; генерувати оригінальні ідеї, висувати гіпотези, шукати і зважувати різноманітні рішення творчі завдання або проблеми; свідомо долати інерцію власного мислення і т.д. Особистісна характеристика моделі сучасного спеціаліста включає світоглядні застановки особистості, які орієнтують її на виконання відповідної соціальної функції. Щоб забезпечити високий рівень професіоналізму, необхідна культурна основа професійної діяльності.

Загальні питання реалізації культурологічного підходу, його системотвірна роль для педагогічної теорії і практики обґрунтовується у роботах Є.Баллера, В.Біблера, Є.Бондаревської, І.Зязюна, М.Кагана, Н.Крилової, О.Рудницької, В.Сластьоніна, Г.Тарасенко, Н.Щуркової.

Важливі методологічні і теоретичні проблеми культурологічної підготовки сучасного спеціаліста досліджуються у роботах А.Арнольдова, Л.Буєвої, І.Кефелі, І.Луцької, В.Маслова, О.Попової, Р.Розіна, Ю.Рождественського, Н.Сердюк.

Система культурологічних знань і умінь (Ю.Юрченко), культурологічна компетентність (М.Боровик, М.Булигіна, І.Лейфа), культурологічна підготовленість (Е.Ємеліна), теоретична і практична готовність (О.Попова, І.Протасова) визнається важливим результатом професійно-педагогічної підготовки.

Мета статті – проаналізувати найбільш ефективні методи формування культурологічної компетентності у студентів вищих навчальних закладів.

Сучасне суспільство накопило значний потенціал для повної реалізації людиною своєї сутності. Але слід визнати, що система освіти до цього часу мало сприяла розвитку гармонійно розвиненої, творчої особистості. Тому сьогодні вищі заклади освіти все інтенсивніше впроваджують у навчальний процес багатоступеневу систему навчання, яка передбачає підготовку спеціалістів усіх рівнів на основі гуманізму, демократії, соціальної самосвідомості. У цьому напрямі відбувається переорієнтація на якісно нову технологію навчального процесу, адже лише удосконалення освітньої сфери покликане гармонізувати суперечливий світ людського буття, який нині умовно поділений на «естетичні» і «неестетичні» цикли навчальних дисциплін. Система ж навчання, орієнтована переважно на вивчення та освоєння зовнішнього світу без достатньої опори на почуттєве сприйняття, поступово призводить до втрати відчуття внутрішньої спорідненості людини зі світом [7]. У предметній системі метою є вивчення основ наук, тобто засвоєння знань, умінь, навичок. Цілісний погляд за мету визначає особистість, її світосприйняття, світовідчуття, світорозуміння. Зміщення акценту з предмета на людину не означає нівелювання знань, адже на зміну пасивному об'єкту навчання, який засвоює готові знання, приходять суб'єкт автодидактики, який отримує освіту через усвідомлення особистісно значущого знання. На перший план виходить особистісна внутрішньо орієнтована освіта, на відміну від зовнішньо орієнтованої [5]. При цьому відбувається запуск механізмів самопізнання, саморозвитку, акцент

зміщується на процес переходу від педагогіки знань, умінь і навичок до педагогіки розвитку і творчості.

С.Гессен на початку минулого століття переконливо доводив, що про освіту в справжньому сенсі можна говорити там, де є культура. На його думку, освіта є не що інше, як культура індивіда. І якщо у відношенні до народу культура є сукупністю невичерпних цілей-завдань його буття, то у відношенні до індивіда освіта є невичерпним завданням оволодіння культурним способом життя [4]. Ми поділяємо думку Гессена, адже сьогодення вимагає компетентних працівників, що відповідають вимогам ринку, компетентність яких визначається не тільки професійними якостями, а й культурологічними знаннями. Високоосвічена особистість, яку готує сьогоденні вища школа, повинна бути культурологічнокомпетентна. Культурологічна компетентність – той «умовно достатній рівень соціалізації та інкультурації особистості в суспільстві, який дозволяє вільно розуміти, використовувати і варіативно інтерпретувати всю суму неспеціалізованих, а почасти і спеціалізованих знань, які використовуються в щоденному побуті, являють собою норму загальносоціальної ерудованості людини в цьому середовищі, суму правил, законів, звичаїв, заборон, етикетних установок і інших регуляторів поведінки, вербальних і невербальних засобів комунікації, систему загальноновизнаних символів, світоглядних підвалин, ідеологічних і ціннісних орієнтацій, безпосередніх оцінок, соціальних і міфологічних ієрархій і тощо» [1]. Все це досягається впровадженням елементів систематизованих культурологічних знань в усі сегменти освіти і виховання.

Український мислитель Г. Сковорода із занепокоєнням писав: «Що може бути гірше людини, яка володіє знаннями найскладніших наук, але не має доброго серця? Вона всі свої знання застосує для зла» [9]. Тому у вищих навчальних закладах особлива роль у формуванні культурологічної компетентності фахівців належить дисциплінам культурологічного циклу, метою вивчення яких є розкриття значущості, своєрідності і загальнолюдських цінностей української культури в контексті світової. Адже для того, щоб зрозуміти характер народу, необхідно пізнати його історію, ті матеріальні і духовні багатства, які виникли в результаті його творчої діяльності і знайшли своє відображення в архітектурі, орнаментиці, різних видах декоративного мистецтва тощо.

Культурологія як одна з фундаментальних соціальних наук виконує інтегративну функцію для різних систем гуманітарних знань, її правомірно розглядати як методологічну основу всього комплексу гуманітарних наук, оскільки вона досліджує найзагальніші закономірності культури як процесу творення загальнолюдських цінностей. Відсутність у сучасній науковій практиці загальноновизнаних критеріїв і засад для диференціації культурологічних умінь, все ж дозволяє визначити їх основні властивості: а) це складні інтелектуальні вміння, яким притаманна широка варіативність, полем їх застосування є соціокультурна та освітня сфери; б) це узагальнюючі способи оперування соціогуманітарними знаннями, поняттями, уявленнями в різноманітних умовах пізнавальної і практичної діяльності, пов'язаної з осмисленням культурно-освітніх явищ і вирішенням професійно-педагогічних проблем, які інтегруються в різноманітні види діяльності (культурно-освітню, соціальну, екологічну, організаційно-управлінську, економічну, техніко-технологічну тощо); в) це активний вплив на духовний та інтелектуальний потенціал особистості.

До культурологічних умінь зараховують ті, які певною мірою забезпечують виокремлення й аналіз культурологічних фактів, можливість орієнтації у проблемах і явищах освітньо-культурної сфери. Зокрема, це вміння концептуально моделювати соціокультурні події, явища, об'єкти; будувати судження про життя суспільства і використовувати їх для прийняття рішень; систематизувати факти культури; пояснювати культурні феномени та їх роль у людській життєдіяльності; оцінювати досягнення культури; визначити духовні детермінанти культурних прагнень тієї чи тієї історичної епохи; виокремлювати духовне ядро формування художньої, релігійної, наукової картини світу; аналізувати тенденції й особливості культурних феноменів; систематизувати символічні позначення, які використовуються для інформаційного обміну між суб'єктами; аналізувати культурні феномени як засоби комунікації.

Тому викладачі, розуміючи значення формування культурологічної компетентності у студентів вищих навчальних закладів, можуть застосовувати в процесі навчання різні методи культурного розвитку: театральні міні-вистави, кінолекторії, лекції-концерти, діалоги про мистецтво і зустрічі з творчими людьми, в яких беруть участь як професійні творчі колективи (музичні, танцювальні, вокальні, театральні), так і самі студенти. Метою проведення таких заходів є набуття практики вільного, свідомого, адекватного перебування в культурно-мистецькому середовищі [2, 29].

Досить ефективним є метод культурного розвитку під час дозвілля, бо дозвілля – це час, призначений для самопізнання та самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення особистості.

Сфера культурно-дозвільної діяльності означає, що зміст цієї роботи має бути спрямованим на розкриття загальнолюдських, загальнонаціональних і регіональних цінностей. Ефективним у проведенні культурно-дозвільних заходів є добре продуманий і спланований викладачем захід із залученням до його підготовки студентів. З активних студентів утворюється творча група, яка розробляє сценарний план заходу і втілює його в життя.

Так для формування культурологічної компетентності, життєвих позицій, політичних поглядів, патріотизму стало традиційним проведення Свята рідної мови. Вдалим є визначення поняття «свято», яке пропонує Н. Яременко: «Свято означає таку організацію дозвілля, яка ґрунтується не тільки на сприйнятті, але і на активній дії: свято пов'язане з найрізноманітнішими формами самовираження, які включають позитивне ставлення до тих чи інших дат, подій, традицій» [10].

Дійсно, з поняттям «свято» пов'язано не просто вільний час, відпочинок, а вільний час як важливий соціально-культурний акт, який сприяє створенню людських цінностей. Такі заходи збагачують і урізноманітнюють духовний світ молоді [3].

Яскравим прикладом можуть служити заходи, які ознайомлюють студентів із творчістю поетів-дисидентів, їх життєвим шляхом, спрямовані на формування стійкої політичної позиції молоді за допомогою історичних фактів, які виявляються в ході проведеної дослідно-пошукової роботи. Протягом підготовчого періоду студенти дізнаються багато нового, пізнають світ і розширюють свій кругозір. Завдяки такій роботі вони мають можливість не тільки розкрити нові грані життя і творчості великих людей, окреслити їх внесок у вітчизняну та світову культуру, а також дослідити, як зуміли реалізувати себе відомі українці, більша частина життя яких була проведена в різних країнах, у різних політичних системах. Завдяки проведеному аналізу студенти формують особисту думку, відбувається їх активне самовдосконалення, і, як наслідок, формування культурологічної компетентності.

Аналізуючи найбільш ефективні методи формування культурологічної компетентності, ми підтримуємо думку І. Арановської про те, що концепція культурологічної компетентності передбачає залучення людини до загального культурного світу цінностей, і саме в цьому просторі людина далі реалізує себе як фахівець, професіонал: з вузької сфери ділової ефективності вона виходить на широкий простір культури. Поняття включає три аспекти: проблемно-практичний – адекватність розпізнавання та розуміння ситуації, адекватна постановка і ефективне виконання завдань, норм у конкретній ситуації; смисловий – адекватне осмислення ситуації в більш загальному культурному контексті; ціннісний – здатність до адекватної оцінки ситуації, її сенсу, цілей, завдань і норм з точки зору власних і спільних цінностей [8].

Варто зазначити, що культурологічний підхід в освіті збагачує творчим змістом концепції компетентнісного підходу, де компетентність розуміється як творча реалізація внутрішньо створеної цілісної структури діяльності на основі наявних знань, умінь і навичок, отриманих у процесі навчання. У цьому випадку процес формування компетентності пов'язується з організацією навчально-пізнавальної діяльності як культуровідповідної, в процесі якої створюються можливості виходу за межі заданої ситуації, де і відбувається розвиток мислення та накопичення творчого потенціалу особистості. Необхідність формування високоосвіченого культурологічнокомпетентного фахівця підтверджує і думка засновника й лідера гуманістичної психології А.Маслоу, який у своїй новаторській праці «Новые рубежи человеческой природы» зазначив, що сьогодні набагато сучаснішим є погляд Геракліта на світ не як на статичний стан, а як на потік, рух [5].

Отже, необхідно зазначити, що реалії життя потребують нового типу людини, влучно названого А.Маслоу Гераклітовим. Лише така людина здатна жити і діяти у неупинно змінюваному світі, впевнено зустрічати будь-яку непередбачувану ситуацію, бути здатною на сміливі і виважені дії при глибокому усвідомленні своєї відповідальності й обов'язку, саме таких спеціалістів потребує сьогодні незалежна і демократична Україна.

Список використаних джерел

1. Болгаріна В. Культурологічний підхід як імператив управління школою / В.Болгаріна // Освіта і управління. – 2003. – Т. 6, № 3. – С. 29–34.
2. Буяльська Т. Б. Курс «Практична культурологія» // Гуманітарна складова технічної освіти у ВНТУ : методичний довідник для студентів 1–5 курсів / під. ред. Т. Б. Буяльської та О. В. Зінько. – Вінниця: УНІВЕРСУМ–Вінниця, 2006. – С. 29–37.
3. Власенко Ф. П. Культура в умовах інформатизації сучасного суспільства / Ф.П. Власенко // Молодь у сучасному світі: філософсько-культурологічні виміри : зб. матеріалів Міжнародної наукової конференції; Київ, 26–27 березня 2009 р. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2009. – 501 с.

4. Гессен С.И. Судьба коммунистического идеала образования / С.И.Гессен // Новый Град. – 1933. – № 6. – С. 42–59.
5. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу. – М.: Смысл, 1999. – 425 с.
6. Морська Н. Л. Українська освіта у світлі вимог Болонської системи / Н.Л.Морська // Молодь у сучасному світі: філософсько-культурологічні виміри : [Зб. матеріалів Міжнародної наукової конференції. Київ, 26–27 березня 2009 р.]. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2009. – С.51.
7. Настенко Л.Г. Домінанта культурологічних умінь у системі підготовки спеціаліста у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс] / Л.Г.Настенко. – Режим доступу: http://sophia.nau.edu.ua/science/visnik/visn_1/nastenko.htm.
8. Саракун Л. П. Сучасна соціокультурна ситуація: суперечності і тенденції розвитку / Л.П. Саракун // Молодь у сучасному світі: філософсько-культурологічні виміри : зб. матеріалів Міжнародної наукової конференції. Київ, 26-27 березня 2009 р. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2009. – С. 101.
9. Сковорода Г. Твори: у 2 т. / Г.Сковорода. – К.: АТ «Обереги», 1994. – Т. 2: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. – 480 с. – С. 104–137.
10. Яременко Н.В. Концептуальні засади підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи / Н.В. Яременко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. – Вип. 18 / редкол. І.А.Зязюн (голова) та ін. – Київ–Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. – С. 166–177.

Анотація. У статті розглянуто роль культурологічної компетентності у професійному становленні висококваліфікованого фахівця. Проаналізовано найефективніші методи формування культурологічної компетентності у студентів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: культурологічна компетентність, культуровідповідність, компетентнісний підхід.

Summary. In terms of reorientation of society on spiritual values increasing importance of cultural component of professional education. The current model of professional development involves creative potential and bring boldness of thought, self-confidence, the ability to generate new ideas, the formation of the need for a creative lifestyle. This, in turn, promote the development of skills to carry out a systematic analysis of the problem situation; ability to detect conflicts and resolve them purposefully taking innovative solutions; generate original ideas put forward hypotheses and look for creative solutions to weigh a variety of tasks or problems; consciously overcome the inertia of their own thinking, etc. Personal characteristics model of contemporary expert installation includes ideological identity that orient it to fulfill certain social functions. To ensure a high level of professionalism necessary cultural basis of professional activity.

Cultural competence, in our opinion, is one of the most important life competencies that should be available to the educated man, a man who associate themselves with the elite of the nation, as well as an integral component of professional competence.

The need for a highly skilled, competent professional kulture confirms thought leader and founder of humanistic psychology, Maslow, who in his pioneering work «New frontiers of human nature» noted that it is much more modern view of Heraclitus the world not as a static state, but as flow and movement. So realities require a new type of man, aptly named Maslow Heraklitovym that is able to live and work in a constantly changing world with confidence to meet any unforeseen situation, be prepared for a bold and balanced action with a deep understanding of their responsibility and duty, that such specialists today requires an independent and democratic Ukraine.

Key words: cultural competence, professional competence, competence approach.

Отримано: 23.01.2015 р.